

Каращук Микола Григорович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5987-9086>

e-mail: niko_karaschuk@ukr.net

ДЕМОКРАТІЯ, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І БЕЗПЕКА В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ

Резюме

В умовах військового вторгнення в Україну очікувано відбувається актуалізація дискурсу національної безпеки та місця нашої держави у системі міжнародних відносин. Зазначений тренд бере свій початок з такої глобальної характеристики сучасного світу як поширення ситуації ризику. З нашої точки зору, важливим фактором забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки нашої держави є розвиток демократії та громадянського суспільства. Однією з важливих передумов ефективного забезпечення безпеки України є рівень залучення в цей процес громадянського суспільства. Звідси витікає необхідність теоретичного аналізу дискурсу громадянського суспільства і демократії, реконструкції основних понять й концепцій, що застосовуються у ньому. В іншому випадку, за умови некритичного застосування даного дискурсу, виникає небезпека, що терміни і слова починають затуляти від нашого погляду реальність.

Для розгляду поставленої в статті проблеми використано праці вітчизняних та зарубіжних авторів. Дослідження базується на засадах таких методологічних підходів, як критичний, міждисциплінарний, системного та порівняльного аналізу, а також на загальнонаукових принципах об'єктивності та історизму.

Розвинуте громадянське суспільство передбачає артикуляцію суспільних інтересів, в горизонті яких відбувається здійснення приватних інтересів. Дана ситуація вимагає витіснення «патронажної політики» «політикою реальних справ». В оптиці дослідження механізмів забезпечення демократичної безпеки це означає, що про неї можна вести мову в меж-

ах функціонування публічного простору. Демократична безпека можлива за умови активності громадян.

Ключові слова: демократія, громадянське суспільство, безпека, ризик, недовіра, страх

Вступ

В умовах військового вторгнення в Україну очікувано відбувається актуалізація дискурсу національної безпеки. Зазначений тренд бере свій початок з такої глобальної характеристики сучасного світу як поширення ситуації ризику. Турбулентність кінця ХХ — початку ХХІ ст. спричинила розчинення «твердих тіл» суспільства модерну, що не могло оминати і сферу політики. Акселерація соціально-економічних процесів спричиняє розмивання меж політичного і обумовлює загострення давньої дилеми демократії та безпеки. «Суспільство ризику», про яке писав ще У. Бек, обумовили появу ринку «страхів і небезпек» [1] та пріоритет цінностей безпеки над цінностями свободи. Глобалізоване суспільство не може сховатися за стінами національних кордонів і наслідки подій в одній частині планети відчувають усі інші. Так, наслідки військового нападу на Україну відчувають різні регіони нашої планети і, безперечно, наслідки цієї війни вийдуть за темпоральні межі одного покоління. Отже, безпека держав і різних суспільств опинилася перед викликами невизначеності і плинності сучасного глобалізованого світу. Розмивання політики і криза демократії постають природними і взаємозалежними результатами нездатності різних суб'єктів управління дати адекватну політичну відповідь на сучасні виклики безпеки як національних держав, так і усього планетарного людства.

Методи дослідження

Метою статті є дослідження демократії і громадянського суспільства як ефективних чинників безпеки в умовах поширення ситуації ризику. Методологічна основа дослідження базується на принципах системності, історико-логічного, структурно-функціонального та інституційного підходів. Це сприяло як цілісному сприйняттю об'єкта дослідження так і виокремленню суперечностей взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах поширення ситуації ризику. Так, системний метод дозволив проаналізувати громадянське суспільство як складне і багатогранне явище, узагальнити його функціональні виміри. Історико-логічний метод дозволив проаналізувати основні концепції громадянського суспільства, вибудувати ретроспективну логістику демократизації суспільства. Структурно-функціональний метод дозволив виявити визначальні організаційно-структурні елементи громадянського суспільства, об'єктивні та суб'єктивні чинники розвитку інститутів громадянського суспільства. Компаративістика уможливила порівняння різних тенденцій та осно-

вних моделей розвитку громадянського суспільства в умовах поширення ситуації ризику.

Результати дослідження

Наш час можна визначити як період випадковості і ризику. Як стверджує Е. Гіддеенс, саме вони стають постійними супутниками системи, яка прагне до «панування над природою і рефлексивного конституюванню історії» [2, р. 109]. Індивідуальне існування сучасної людини набагато безпечніше ніж було у минулому. Проте, суспільства, які більше не визначаються традиційними нормами і правилами, а прагнуть до критичного і рефлексивного самовизначення майбутнє стає предметом постійного осмислення і турботи. Вторгнення у майбутнє постає результатом усвідомлення піддатливості соціального світу і здатності людей формувати фізичне середовище власного існування. «Ризик і спроби оцінки ризику настільки суттєві для колонізації майбутнього, що його дослідження може дати нам дуже багато для розуміння основних параметрів сучасності, а саме: зменшення ризику для життя індивіда, що відповідає великим зонам безпеки у повсякденному житті, колонізованих абстрактними системами; утворення інституційно обмеженого середовища ризику; контроль ризику як визначальний аспект сучасної рефлексивності; ризик виникнення подій із значиними наслідками як результат глобалізації і протидія усіх названих параметрів перепадам внутрішньо нестабільного «клімату ризику»» [2, р. 125]. На початку зародження сучасного суспільства саме у політичній сфері, починаючи з праць Макіавеллі, вміння вгадувати і прораховувати ризики легалізується як буденна практика.

Ризики не тільки передбачаються і прораховуються, вони активно виробляються для потреб як політики так і економіки. Політика вже давно використовує образ небезпечного «ворога», «чужого» для мобілізації «друзів», «своїх». Ризики зовнішніх загроз постійно виробляються з політичною метою незважаючи на їх реальне існування. Солідаризація і об'єднання громадян стає особливо ефективним перед загрозами зовнішніх небезпек. Стан «оточеної фортеці» використовують політичні лідери багатьох країн як в минулому, так і сьогодні.

В економічній сфері виробництво ризиків стає важливим фактором економічного зростання. З цього приводу можна згадати ефекти виробництва пов'язаних з пандемією COVID-19 або охороною зовнішнього середовища ризиків. Саме виробництво ризиків в сучасному світі наглядно демонструє неприродний та безмежний характер людських потреб. Голод можна вгамувати, потреби задовольнити; ризики — це «безмежна діжка потреб», яку неможливо наповнити. ... Місце заданих потреб, якими можна маніпулювати в системі виробництва займає ризик, який самовідтворюється» [1, р. 67–68].

Взаємозв'язок демократії, громадянського суспільства і безпеки досліджується у багатьох працях вітчизняних і закордонних науковців. Наприклад С. Дроботов вважає, що в ситуації невизначеності питання національної безпеки неможливо вирішити поза актуалізацією потенціалу інститутів громадянського суспільства. «Коли внутрішній потенціал державно-управлінського впливу та інститутів державної влади в питаннях забезпечення національної безпеки вичерпується на фоні зростання зовнішніх загроз, нам вбачається, що саме інститути громадянського суспільства повинні перебрати на себе низку функцій в цій сфері. Зокрема мова йде про кооперацію зусиль та реалізацію наглядових й моніторингових функцій в сфері забезпечення національної безпеки. Все це актуалізує дослідження можливостей громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки та формування потенціалу певних сегментів в означеній сфері публічно-політичних відносин» [3, с. 14]. Згідно з думкою І. Слюсарчука, національна безпека безпосередньо залежить від рівня залучення громадянського суспільства і розбудови демократичної держави. «Сьогодні інтереси громадянського суспільства розповсюджуються практично на всі сфери діяльності держави, відповідно, громадянське суспільство є ключовим елементом для забезпечення національної безпеки України, що й зумовлює актуальність статті» [4, с. 198].

В Законі України «Про національну безпеку» зазначається, що національна безпека спрямована на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. «Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина — їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства — його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави — її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища — від надзвичайних ситуацій» [5]. Згідно з положеннями Закону, серед фундаментальних національних інтересів України є «демократичний конституційний лад» та «сталій розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави». Забезпечення принципів державної політики у сферах національної безпеки і оборони передбачає забезпечення її «прогресивного демократичного розвитку».

Укріплення демократії, прав людини та верховенства права є імперативами безпеки будь-якої держави. Згідно з доповіддю Генерального секретаря Ради Європи, саме демократичні режими, які мають розвинуту систему «стримання і противаг» є більш відкритими та інклюзивними, «і, як наслідок, більш безпечними» [6, р. 5]. Демократичні практики здатні забезпечити як зовнішню так і внутрішню безпеку. Наприклад, відомо,

що демократичні держави дуже рідко вступають у військові конфлікти одна з одною. Захист від внутрішніх небезпек забезпечується в результаті здійснення ефективного контролю над виконавчою владою. Існування загальної системи громадянських цінностей, яка сприяє поширенню толерантності. А справжня конкуренція ідей та плюралізм думок роблять суспільство більш динамічним і здатним до інновацій, що сприяє ефективній нейтралізації нових загроз. Отже, демократична безпека складається з п'яти основних блоків: ефективна, неупереджена та незалежна судова система; вільні ЗМІ та свобода вираження думок; свобода зборів та активне громадянське суспільство; легітимні демократичні інституції; інклюзивні суспільства [6, р. 6].

Розуміння демократії як запоруки безпеки потребує звернення до аналізу громадянського суспільства. Демократична безпека, на відміну від традиційних принципів «жорсткої безпеки» стримування і військового потенціалу потребує активного залучення громадянського суспільства. Розвинуте, потужне та активне громадянське суспільство ефективно консолідує демократичні сили. З точки зору Н. Латигіної, громадянське суспільство є одним з рівнів відображення демократії. Саме тут найбільш чітко виявляються і одночасно встановлюються та формалізуються відносини між індивідами, що є основою формування правової держави. На цьому, як зазначає дослідниця, рівні демократія переходить від способу співіснування людей у державі до форми правління, що потребує наявності наступних умов: внутрішньої автономності людини; зовнішніх, правових гарантій збереження цієї автономності; структуралізованого суспільства; відповідної системи соціальних відносин, зокрема відносин власності; адекватної політичної системи [7].

Причини пов'язані із проблематичністю становлення громадянського суспільства у посткомуністичних суспільствах Європи розглянуті у праці М. Говарда «Слабкість громадянського суспільства у посткомуністичній Європі» [8]. Серед них можна виділити наступні: по-перше, населення посткомуністичних країн ще добре пам'ятає примусову участь у організаціях, котрі безпосередньо були пов'язані із державною владою та імітували активність, що насправді не мала ніяких позитивних результатів. Звідси витікає упередження щодо будь-яких формальних організацій. Можна погодитись з тим, що і наше суспільство вражене цими «слідами недовіри». По-друге, як наслідок зазначеного, в суспільстві домінує схильність до неформальних соціальних зв'язків. В результаті величезна кількість соціальних проблем люди воліють вирішувати на основі неформальних зв'язків і відношень. По-третє, громадяни посткомуністичних країн в основному незадоволенні політичними, економічними та демократичними реформами, що призводить до утримання ними від участі у публічній сфері. Таким чи-

ном, «сліди недовіри» девальвуюють будь-які можливості участі громадян у вирішенні суспільних питань [8, р. 128].

На думку М. Говарда, прибрати «сліди недовіри» можна тільки якщо посткомуністичні країни зможуть сформувати діючі інститути громадянського суспільства. В свою чергу, на основі цих інститутів можна вибудовувати партисипаторну демократію. Здійснити демократизацію суспільства можливо тільки за допомогою безпосередньої участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Успішно засвоїти норми, принципи та цінності партисипаторної демократії можна приймаючи участь в асоціаціях громадянського суспільства. Подібна участь сприяє зміцненню інститутів та функціонуванню демократичного уряду організаціях. Адже організації громадянського суспільства, здійснюючи «тиск знизу», з одного боку контролюють уряд, а з іншого, інформують його щодо важливих суспільних проблем. Завдяки цьому громадянське суспільство утримує владу від прийняття таких законів, котрі будуть суперечити інтересам організованих громадян. Для того, щоб громадянське суспільство було діючим та ефективним необхідно, як вважає М. Говард, піклуватися про розвиток його інститутів, які обумовлюють передумови та зовнішні межі розвитку суспільства. Втім, з точки зору дослідника, «формування інститутів громадянського суспільства є тривалим процесом» [8, р. 33–53].

«Сліди недовіри», про які згадує М. Говард, пов'язані з тим, що у більшості посткомуністичних суспільствах страх так і не став маргінальним явищем. Однак, демократизація суспільства безпосередньо залежить від того, чи стане страх у ньому маргінальним. Як показує Дж. Кін, у деспотичних державах страх є звичайним явищем, на якому тримається влада. Натомість демократія зменшує важливість страху до мінімуму за допомогою розподілення влади, що має ненасильницький характер, громадянського суспільства та публічності. «Традиційні уявлення про демократію і страх передбачають, — писав вчений, — що в демократичних державах страх також починає нечасто використовуватися в якості зброї, якою володіють правлячі прошарки, внаслідок інституалізації обмеження дії політичної влади у формі громадянського суспільства» [9].

Як вважає австралійський дослідник, громадянське суспільство не володіє раз і назавжди встановленою формою. «У найбільш абстрактному значенні громадянське суспільство можна тлумачити як сукупність інститутів, члени яких головним чином беруть участь у складній системі недержавної діяльності — у сфері економічного виробництва і культури, сімейного життя і добровільних асоціацій — і які таким чином зберігають та перетворюють власну ідентичність, втілюючи в життя всі види тиску і контролю щодо інститутів державної влади» [10, р. 48].

Громадянське суспільство повинно стати тією недержавною сферою, на основі якої постає багатоманітність публічних просторів,

що забезпечують свободу і рівність громадян, одночасно стримуючи владу держави. Розширення соціальної рівності та свободи безпосередньо пов'язано із процесом реструктурування і демократизації інститутів державної влади. Передумовами ефективної імплементації зазначених процесів, як вважає Дж. Кін, є наступне: по-перше, необхідно обмежити владу не тільки приватного капіталу та держави, а і будь-яких спроб зовнішньої влади підпорядкувати собі громадянське суспільство, що надає можливість громадянам в процесі їх спільної діяльності у «дружніх» публічних сферах виборювати рівної влади і тим самим максимально реалізовувати свою здатність відігравати активну роль у громадянському суспільстві. По-друге, інститути державної влади повинні стати більш підзвітними громадянському суспільству, що можна забезпечити завдяки нові організації виконання ними функцій захисту, координації та регулювання життя громадян [10, р. 49].

На цьому шляху необхідно уникати крайнощів «анархо-синдикалізму» — спроб громадянського суспільства власними силами досягнути емансипації, та надмірного адміністративно-бюрократичного регулювання. Держава і громадянське суспільство повинні стати одне для одного передумовою демократизації [9]. Тому, застерігає дослідник, не варто тлумачити інститути державної влади як практичне втілення «всезагального блага». Більш продуктивним буде вбачати в цих інститутах інструменти, за допомогою яких впроваджуються в життя закони, проголошується і здійснюється нова політика, утримуються у чітко окреслених правових межах неминучі конфлікти між приватними інтересами та відбувається запобігання принесення громадянського суспільства в жертву новим формам нерівності й тиранії. Для цього громадянські організації повинні мати більше повноважень, щоб мати змогу контролювати своїх «політичних представників». «Громадянське суспільство повинно стати для політичної влади вічним більмом на оці. Коротше кажучи, я стверджую, що без надійно захищеного і незалежного громадянського суспільства з його автономними публічними сферами такі цілі, як свобода і рівність, спільне планування і суспільне прийняття рішень, будуть лише пустими гаслами. Але без виконання державою функцій захисту, перерозподілу і вирішення конфліктів боротьба за перетворення громадянського суспільства призведе до створення гетто, роз'єднання і стагнації або створить власні нові форми нерівності і несвободи» [10, р. 50]. З огляду на це, можна погодитись з тим, що збільшення контролю громадянського суспільства за діяльністю органів державної не означає втрати останніми контролюючих функцій. Незважаючи, та навіть завдяки, збільшенню значення громадянського суспільства в процесі демократизації, діяльність державної влади також має значення. Демократичний процес не може бути приватизований однією із сторін: державою або суспільством. Важливою передумовою розуміння цього є тлумачення демократії як проекту, котрий не має завершення,

а відтак постійно протистоїть «глобалізації страху». «Демократія — це завжди тяжкий процес, котрий постійно розширюється розподілення влади та публічного контролю за її виконанням в межах політики, яка містить інституційно різні — але завжди зв'язані між собою — сфери громадянського суспільства і держави» [10, с. 23].

Громадська сфера забезпечує «простір для демократії», і демократія залежить від відносної автономності громадської сфери. Ця сфера може бути представлена як структура відчуттів і переживань, а не тільки раціональних розрахунків. «Вона визначається досвідом солідарності, відчуттям ідентичності або, нарешті, співпереживанням за кожного індивіда, котрий живе всередині легально визначеної території. Те, що робить солідарність демократичною і громадянською, а не авторитарною і примордиальною, є з одного боку її широтою і автономією від інших сфер — з іншого. Громадська солідарність охоплює широкий простір; вона швидше універсальна, ніж партикулярна, не *volk-gemeinschaft* (народна спільнота), а дещо більш абстрактне і широке — соціетальна спільність, котра виходить за межі конкретної релігії, класу, етносу, раси, регіону, гендеру... Це солідарність, котра засновується на автономії своїх членів, вимагаючи від них усвідомлення індивідуальності кожного іншого» [11, р. 65].

Отже, в умовах поширення ситуації ризику звернення до даної проблематики обумовлене необхідністю розробки такої моделі демократичних суспільств, в межах якої набагато більше уваги приділялось б солідарності та соціальним цінностям, як факторам внутрішньої та зовнішньої безпеки. Дослідження громадянського суспільства в такому ракурсі відкриває можливість наблизитись до взаємовідносин і досвіду реальних людей та відійти від жорсткої детермінованості соціальними структурами. Як сфера універсалізованої соціальної солідарності громадянське суспільство оприявнює інтереси відмінні від інтересів держави. За своєю суттю воно є парадоксальним, адже одночасно вкорінюється у «радикальну індивідуалізацію» та «безкомпромисний колективізм» [12, р. 125]. Для конституювання такого соціального простору де окремі індивіди починають існувати як публіка, необхідно щоб суб'єктивні зобов'язання були делеговані національній групі як цілому. Справа у тому, що громадянське суспільство виникає на основі солідарності, коли окремий громадянин може співвіднести персонально з собою висловлювання «ми народ». Проте, важливо, щоб зазначена парадоксальність не була редукованою шляхом розповсюдження солідарності виключно на колективність, що з неминучістю обертає її на партикуляризм, котрий постає основою репресії, а не свободи. Приналежність до певного колективу утворює сферу громадянського суспільства за умови наявності інституціалізованого захисту індивідів.

Для громадянського суспільства, на відміну від не громадянських сфер, властивим є намагання виправдовувати соціальний порядок

спираючись на критерій «спільного блага». Зазначений критерій громадянського суспільства дозволяє вибудувати сферу «універсалізованої солідарності» та виходити за межі партикулярного інтересу. Цей критерій виступає основою формування громадянської солідарності, котра є необхідною, якщо не достатньою, передумовою виконання соціальних функцій на засадах демократії. Для підтримки демократії громадянському суспільству часто доводиться втручатися в інші негромадянські сфери, вимагаючи певних реформ і реагування та по черзі контролювати їх регулятивними засобами [12, с.128–129]. Отже, громадянське суспільство можна розуміти як таку «субсистему», котра, підживлюється та взаємодіє з іншими, негромадянськими сферами і відчуває вплив властивих їм імперативів, і одночасно, здійснює обмеження їх дії. Воно приймає на себе деякі основоположні зобов'язання, від яких залежить життєдіяльність інших сфер соціального існування.

Феномен громадянського суспільства неможливо адекватно зрозуміти без врахування міри активного залучення громадян в суспільне життя. Там, де громадяни не залучені у суспільні справи, не можна вести мову про громадянське суспільство. Звідси випливає цілком вірне припущення, що специфіка і характер демократичної держави та її безпеки залежить від активності її громадян. Але члени громадянського суспільства не обов'язково повинні бути альтруїстами. Натомість, для забезпечення безпеки в ситуації ризику, вони зобов'язані вписувати власні потреби у контекст суспільних потреб. «Іншими словами, «освічений приватний інтерес» повинен брати гору над інтересом «міопічним» — приватна справа живе лише спільною справою» [14, р. 112], — зазначав з цього приводу Р. Патнем.

Необхідно зазначити, що громадянське суспільство виявляється безпосередньо залежним від поширення ідеї політичної рівності. Члени громадянського суспільства не просто активні, суспільно зорієнтовані та рівні. Не менш важливим для розвитку громадянського суспільства виявляється наявність солідарності, толерантності та довіри між людьми. В такому ракурсі соціальні зв'язки, що ґрунтуються на приватному інтересі, набувають зовсім іншого забарвлення, коли виявляються вписані у соціальну мережу взаємної довіри. В кінцевому рахунку норми та цінності громадянського суспільства, як вважає Р. Патнем, реалізуються за допомогою певних соціальних структур і форм практичної діяльності. Важливу роль відіграє схильність громадян утворювати різноманітні асоціації. Зрозуміло, що в даному процесі величезне значення має створення юридичних і матеріальних передумов об'єднання громадян в асоціації. Громадські асоціації сприяють ефективності і стабільності демократичної влади у двох значеннях: «внутрішньо» впливаючи на окремих людей, і «зовнішньо», впливаючи на політику держави [14, с. 114]. З одного боку, асоціацію породжують

у тих, хто залучений до них, дух співпраці, солідарності і відданості спільній справі [15, р. 200]. В різноманітних асоціаціях формується навик кооперації та громадської відповідальності за спільні ініціативи. З іншого боку, процес артикуляції інтересів завжди відбувається під потужним тиском різноманітних вторинних асоціацій. Всередині цих громадянських об'єднань формується ефективна соціальна співпраця, котра одночасно є необхідною передумовою дійсного самоврядування. Тому розвиток регіонів безпосередньо залежить від міри розвитку в них мережі «місцевих асоціацій».

Отже, розвинуте громадянське суспільство передбачає артикуляцію суспільних інтересів в горизонті яких відбувається здійснення приватних інтересів. Дана ситуація вимагає витіснення «патронажної політики» «політикою реальних справ». В оптиці дослідження механізмів забезпечення демократичної безпеки це означає, що про неї можна вести мову в межах функціонування публічного простору. Демократична безпека можлива за умови активності громадян. Так, наприклад, толерантне ставлення до проявів корупції, низький рівень поінформованості та розуміння цього феномену та особливостей антикорупційної реформи серед громадян у цілому та серед журналістів зокрема призводить до викривлення сприйняття корупції і низького рівня підтримки реформи в суспільстві [16]. Без подолання зазначених проблем навряд чи можна очікувати ефективної імплементації принципів демократичної безпеки в державному управлінні.

Список посилань

1. Beck, U. World at Risk. translated by M. Ritter. Cambridge: Polity Press, 2009. p. 269.
2. Giddens A. Fate, Risk and Security. In: A.Giddens. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press, 1991, p. 109–143.
3. Дроботов, С. А. Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки української держави. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2019. Спецвипуск, том 3, С. 14–18.
4. Слюсарчук І., Мітенко О. Роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України. Підприємництво, господарство і право. 2021. 2 (300). С. 194–200.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469–VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. Thorbjørn, J. State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law – A security imperative for Europe. Report by the Secretary General of the Council of Europe, 2016. 104 p.
7. Латигіна Н. А. Джерела сучасної демократії. Політичний менеджмент. 2011. № 3. С. 178–186.

8. Howard M.M. *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge University Press. 2003. 206 p.
9. Keane J. *Fear and Democracy* / 19 January 2011. URL: <https://www.johnkeane.net/fear-and-democracy/>
10. Keane J. *Democracy and civil society*. London; New York: Verso. 1988. xiv, 253 p.
11. Alexander, J. C. *The democratic struggle for power: the 2008 Presidential campaign in the USA*. *Journal of Power*. 2009. 2 (1), P. 65–88.
12. Alexander J. *The Paradoxes of Civil Society*. *International Sociology*. 1997. Vol. 12. 2 (June). P. 115–133. URL: https://ccs.yale.edu/sites/default/files/files/Alexander%20Articles/1997_alexander_paradoxes2.pdf
13. Рекомендація Rec 19 Комітету Міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті»: ухвалено Комітетом Міністрів на 776-му засіданні заступників міністрів від 6 грудня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text
14. Putnam R.D, Leonardi R, Nanetti RY. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 1993. 234 p.
15. Lipin, M., Husieva, N. *Common affair of politics and education: democracy, civil society, personality*. *Scientific Journal of Polonia University*, 2021. 44 (1). P. 196–203. URL: <https://doi.org/10.23856/4423>
16. Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції: розпорядження Кабінету міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 576-р Київ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/576-2017-%D1%80>.

References

1. Beck, U. (2009). *World at Risk*. translated by M. Ritter. Cambridge: Polity Press, 269.
2. Giddens A. (1991). *Fate, Risk and Security*. In: A.Giddens. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 109–143.
3. Drobotov, S.A. (2019). *Hromadianske suspilstvo i zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ukrainskoi derzhavy*. *Aktualni problemy vitchyzniano i yurysprudentsii, Spetsvypusk, tom 3*, 14–18. [in Ukrainian].
4. Sliusarchuk, I. & Mitenko, O. (2021). *Rol hromadianskoho suspilstva v zabezpechenni natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 2 (300), 194–200 [in Ukrainian].
5. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy*. (2018). *Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469–VIII* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

6. Thorbjørn, J. (2016). State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law – A security imperative for Europe. Report by the Secretary General of the Council of Europ, 104 p.

7. Latyhina, N.A. (2011). Dzherela suchasnoi demokratii. Politychnyi menedzhment, № 3, 178–186. [in Ukrainian].

8. Howard, M.M. (2003). The weakness of civil society in post-communist Europe. Cambridge University Press, 206 p.

9. Keane, J. (2011). Fear and Democrac. URL: <https://www.johnkeane.net/fear-and-democracy/>

10. Keane J. (1988). Democracy and civil society. London; New York: Verso, 1988. xiv, 253 p.

11. Alexander, J.C. (2009). The democratic struggle for power: the 2008 Presidential campaign in the USA. Journal of Power, 2 (1), 65–88.

12. Alexander J. (1997). The Paradoxes of Civil Society. International Sociology. Vol. 12. 2 (June). P. 115–133. URL: https://ccs.yale.edu/sites/default/files/files/Alexander%20Articles/1997_alexander_paradoxes2.pdf

13. Rekomendatsiia Rec (2001). 19 Komitetu Ministriv Rady Yevropy «Pro uchast hromadian u mistsevomu publichnomu zhytti»: ukhvaleno Komitetom Ministriv na 776-mu zasidanni zastupnykiv ministriv vid 6 hrudnia 2001 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text. [in Ukrainian].

14. Putnam, R.D, Leonardi, R. & Nanett, RY. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Rinceton. NJ: Princeton Univ. Press, 234 p.

15. Lipin, M., & Husieva, N. (2021). Common affair of politics and education: democracy, civil society, personality. Scientific Journal of Polonia University, 44 (1), 196–203. URL: <https://doi.org/10.23856/4423>

16. Kabinet ministriv Ukrakhny. (2017). Rozporiadzhennia vid 23 serpnia 2017 r. № 576-r Kyiv Pro skhvalennia Stratehii komunikatsii u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/576-2017-%D1%80>. [in Ukrainian].

Mykola Karaschuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5987-9086>

e-mail: niko_karaschuk@ukr.net

DEMOCRACY, CIVIL SOCIETY AND SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE RISK SITUATION EXPANDING

Abstract

In the conditions of a military invasion of Ukraine, the discourse of national security and the place of our state in the system of international relations is expected to be actualized. This trend originates from such a global characteristic of the modern world as the spread of risk situation. From our point of view, the development of democracy and civil society is an important factor in ensuring the internal and external security of our country. One of the important prerequisites for effective security of Ukraine is the level of involvement of civil society into this process. Hence the need for a theoretical analysis of the discourse of civil society and democracy, reconstruction of the main concepts and concepts used in it. Otherwise, if this discourse is used uncritically, there is a danger that terms and words begin to obscure reality from our view.

The works of domestic and foreign authors were used to study the problem posed in the article. The research is based on the principles of such methodological approaches as critical, interdisciplinary, systemic and comparative analysis, as well as on general scientific principles of objectivity and historicism.

A developed civil society provides for the articulation of public interests, within the horizon of which the realization of private interests takes place. This situation requires the replacement of «patronage politics» by «politics of real affairs». From the point of view of the study of mechanisms for ensuring democratic security, this means that it is possible to talk about it within the functioning of the public space. Democratic security is possible if citizens are active.

Keywords: democracy, civil society, security, risk, mistrust, fear.

Стаття надійшла до редакції 19.10.22

© Каращук М.Г., 2022